

УДК 94(477)''1958/1964'':347

О. Г. Лазуренко

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР ПЕРІОДУ «ВІДЛИГИ» (1958 – 1964 рр.)

Проаналізовано законодавче забезпечення діяльності товариських судів – виборних громадських органів в українському радянському селі наприкінці 50-х – першій половині 60-х років ХХ століття. Розкрито становлення інституту товариських судів у законодавстві Української РСР. Зазначено, що ця форма організації громадської думки почала застосовуватися ще з перших років існування радянської влади, пройшла кілька етапів розвитку та різновидів, детермінованих конкретними особливостями економічного, політичного та культурного укладу радянського суспільства. Встановлено, що протягом 1920 – 1930-х рр. діяли дисциплінарні, виробничі, сільські та колгоспні, житлові товариські суди. Якісно новий формат інституту товариських судів виникає в період «відлиги», що зумовлювалося деякою лібералізацією тоталітарної атмосфери, реформами у багатьох сферах життя, змінами законодавства. Здійснено аналіз основоположного нормативного акта щодо залучення громадськості до здійснення судочинства – «Положення про товариські суди Української РСР», затвердженого Указом Президії Верховної Ради Української РСР 15 серпня 1961 р.

Ключові слова: громадськість, закон, колгосп, положення, правопорушення, село, товариські суди.

Постановка проблеми. На фоні бойових дій на Сході України та кризових явищ в економіці в Україні спостерігається значне погіршення криміногенної ситуації. Злочинність як один із крайніх проявів хворобливого стану суспільства повсякденно загрожує життю, здоров'ю, правам, гідності кожного громадянина. Сприятливим ґрунтом для наростаючої злочинності стали відмова від попереджувальної протидії правопорушенням і суттєва деформація вітчизняної системи соціальної профілактики, незаперечні досягнення й ефективність якої були свого часу визнані світовою спільнотою.

Наразі значно актуалізується пошук ефективної практики запобігання злочинності та розроблення новітніх механізмів її стримування. У цьому контексті слід звернутися до наявного вітчизняного досвіду діяльності товариських судів, адже одним із їх головних завдань була саме профілактика правопорушень.

Товариські суди, які набули значного поширення в добу «відлиги», були пов'язані із загальними тенденціями розвитку радянського соціуму другої половини ХХ століття, проте фактично вони стали різновидом альтернативного правосуддя, широко відомого у зарубіжній юстиції. Незважаючи на те, що сьогодні ці соціально-правові технології не мають

широкого застосування в Україні, альтернативні юридичні процедури в кримінально-адміністративній практиці мають багато суттєвих переваг і поширені у демократичному суспільстві, а отже, є перспективними для подальшого удосконалення адміністративно-правової та судової системи сучасної України.

Аналіз останніх досліджень. Ця проблема не стала ще предметом окремого ґрунтовного історичного дослідження в сучасному осмисленні, тобто з відкиданням радянського ідеологічного нашарування. Підняту нами проблему в свій час вивчали такі дослідники, як О. Лапай, І. Середа, М. Магарін, Ю. Червоний, М. Чередніченко, П. Михайленко, А. Абдулін, О. Ситник, О. Махиня, А. Черняк [1]. Чимало питань, що стосуються законодавчого забезпечення діяльності товариських судів в Українській РСР в 1958 – 1964 рр., ще чекає свого дослідника.

Мета статті. Вивчення особливостей законодавчого забезпечення діяльності товариських судів в Українській РСР у період лібералізації системи судочинства (1958 – 1964 рр.).

Виклад основного матеріалу. Шукаючи реального наповнення проголошеного курсу на розгортання будівництва комунізму, М. Хрущов та його оточення звернули увагу, а це було доволі притаманним для Хрущова, на практику минулих років, зокрема на товариські суди, що функціонували в 1920-ті роки. Вона була доволі привабливою, оскільки її реалізація не потребувала ніяких фінансових витрат, а навпаки, обіцяла суттєво зекономити кошти, які йшли на утримання судової системи. До того ж, практика широкого залучення представників громадськості до функціонування судової системи обіцяла значний політичний ефект.

Проголошуючи свій задум, М. Хрущов на XXI з'їзді КПРС зазначав: «Настав час, коли більше уваги слід приділяти товариським судам, які повинні головним чином добиватися запобігання різного роду порушенням. Вони повинні розглядати не тільки питання виробничого, але й побутового, морального характеру, факти неправильної поведінки членів колективу, які допустили відхилення від норм громадського порядку» [2, с. 21]. На цьому ж з'їзді, знову торкнувшись порушеної проблеми, він підкреслював: «Коли активно діятимуть громадські товариські суди і сама громадськість виділить людей для забезпечення громадського порядку, тоді набагато легше буде боротися з порушниками, можна буде розглядіти такого порушника не тільки, коли він вже вчинив проступок або злочин, а коли в ньому виявляться відхилення від норм громадської поведінки, які можуть привести його до антигромадських вчинків. Люди можуть на нього своєчасно вплинути з тим, щоб покласти край його поганим нахилам» [3, с. 8].

Ці слова із виступу М. Хрущова фактично стали директивою для подальшої широкої реалізації ідеї щодо перекладення певної частини прерогатив суду на громадськість. Вони були конкретизовані в низці документів вищих партійних і радянських органів, зокрема в спільній постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 2 березня 1959 р., закритому

листі ЦК КПРС від 5 листопада 1959 р., Постанові ЦК КП України від 18 листопада 1959 р. Партійні органи та система юстиції розгорнули доволі активну роботу по залученню громадськості до відправлення судових функцій.

Широко почали використовуватися: передача трудовим колективам на перевиховання і виправлення умовно-засуджених; проведення судових процесів шляхом організації виїзних засідань на підприємствах, у колгоспах та установах; залучення до участі в судових процесах громадських обвинувачів і захисників [4, с. 96].

У жовтні 1959 р. у пресі були широко опубліковані для обговорення (власне для інформування населення) проекти законів, спрямовані на підвищення ролі громадськості в боротьбі із злочинами. Серед них був і проект «Примірного положення про товариські суди». Під час його, хоч і заформалізованого, проте все ж доволі широкого обговорення було визнано доцільним, враховуючи національні особливості, звичаї і традиції різних народів СРСР, не видавати єдиного загальносоюзного «Примірного Положення» з тим, щоб такі документи, з урахуванням усіх місцевих особливостей, у тому числі й ментальних та існуючих де-факто, особливо в сільській місцевості, елементів традиційного звичаєвого права, були прийняті окремо в кожній союзній республіці.

У кінці 1959 р. було розроблено і розповсюджено серед фахівців (доволі новий крок у практиці радянської судово-правоохоронної системи) для отримання зауважень та пропозицій ряд проектів нових законів, серед них «Про піднесення ролі громадськості у боротьбі з порушеннями радянської законності і правил соціалістичного співжиття», «Примірне положення про комісії у справах неповнолітніх» та інші. Слід зазначити, що ці проекти пройшли доволі широке обговорення. Так, зокрема, щодо положення про товариські суди, то було визнано доцільним, щоб справи порушників трудової дисципліни (як правило, під цим розумілося розпивання спиртних напоїв у робочий час) і правил соціалістичного співжиття (тут вже малося на увазі побутове пияцтво) розглядалися безпосередньо там, де вони були скоєні. Підкреслювалося, що саме в такий спосіб можна буде максимально ефективно впливати на перевиховання порушників.

Було враховано також те, що, оскільки в сільській місцевості проживають не лише колгоспники, але й робітники та службовці, які працюють у сусідніх містах, то може статися ситуація, коли аморальний вчинок буде скоєний саме за місцем проживання. Виходячи з цього, зазначалось, що доцільніше організувати товариські суди не в колгоспах, а в селах. Підкреслювалося, що створення загальносільських товариських судів дасть можливість залучити до розгляду справ про ті чи інші порушення громадського спокою всіх жителів села, а отже, забезпечить більш ефективний вплив на потенційних правопорушників із метою профілактики подальших хуліганських проявів. Було запропоновано також обирати членів сільських товариських судів на загальних зборах усіх мешканців села або окремої сільської ділянки, якщо село було дуже велике. Це була слухна пропозиція, оскільки такі суди

об'єктивно були більш незалежними, ніж суди, створені за виробничим принципом у трудових колективах, де керівник, секретар парторганізації, а надто голова колгоспу мали значні можливості впливу на членів суду, які працювали в підпорядкованих їм колективах.

15 серпня 1961 р. Указом Президії ВР УРСР було затверджене «Положення про товариські суди Української РСР». Цей документ і став надалі основним законодавчим актом, що регулював діяльність товариських судів в Україні [5, с. 7].

Згідно з Положенням товариським судам ставали підсудними такі справи:

1. Про порушення трудової дисципліни, у тому числі прогул без поважних причин, запізнення чи передчасне залишення роботи, недоброякісне виконання роботи чи простій внаслідок недобророзумного ставлення робітника до своїх обов'язків; недотримання правил техніки безпеки, окрім випадків, за які передбачена кримінальна відповідальність; псування інвентарю, інструментів та матеріалів через недбалість.

2. Про появу у нетверезому стані та негідну поведінку в громадських місцях і на роботі.

3. Про негідне ставлення до жінки, негідну поведінку в сім'ї, невиконання обов'язків із виховання дітей, негідне ставлення до батьків.

4. Про нанесення образ, лихослів'я, поширення у колективі неправдивих чуток, котрі соромили члена колективу.

5. Про дрібне браконьєрство, дрібні порушення, пов'язані з лісом, про потрапу посівів, псування дерев та інших зелених насаджень.

6. Про псування житлових та нежитлових приміщень та комунального обладнання, якщо це не призвело до значних збитків.

7. Про порушення правил внутрішнього розпорядку у квартирах та гуртожитках, про суперечки мешканців із приводу оплати комунальних послуг, використання підсобних приміщень, домових служб, про порушення встановленого порядку користування земельними ділянками між власниками домоволодіння.

8. Про майнові суперечки між членами одного і того ж колективу на суму до 50 крб. при їх згоді на розгляд справи у товариських судах.

9. Про адміністративні чи інші малозначущі правопорушення, якщо органи міліції, прокуратури чи суду передадуть справу на розгляд товариських судів [6, с. 63].

10. Про інші антигромадські вчинки, які не тягнуть за собою кримінальної відповідальності [6, с. 64].

Враховуючи перший досвід роботи, дещо пізніше прерогативи товариських судів було доповнено рядом нових положень. Було додано наступне:

- про самовільне використання в особистих інтересах належних державному підприємству, установі, організації, колгоспу транспортних засобів, сільськогосподарської техніки, верстатів, сировини та іншого майна, якщо ці дії не заподіяли істотної шкоди;

- про вперше вчинені дрібне хуліганство, дрібну спекуляцію, дрібну крадіжку державного або громадського майна, а також про вчинену вперше крадіжку малоцінних предметів споживання і побуту, що є в особистій власності громадян, коли винний і потерпілий – члени одного колективу

- про порядок користування будівлями, що становлять власність двох або декількох громадян, про поділ майна колгоспного двору і виділ із нього, про поділ майна між подружжям – при згоді сторін, між якими виник спір, на розгляд справи в товариському суді;

- про самоуправство, ненадання допомоги хворому, незаконне лікування, придбання майна, здобутого завідомо злочинним шляхом, та про інші злочинні діяння, якщо вони не являють великої суспільної небезпеки і органи міліції, прокуратури або суд визнають за необхідне передати таку справу на розгляд товариських судів [7, с. 52–53].

Розширення повноважень товариських судів було зафіксовано також у нових редакціях «Основ цивільного законодавства СРСР» та союзних республік, а також в їх Кримінальних та Кримінально-процесуальних кодексах. Так, у ст. 6 «Основ цивільного законодавства» зазначалося, що захист цивільних прав здійснюється не лише судом, арбітражем або третейським судом, але в окремих випадках і товариським судом, профспілками та іншими громадськими організаціями.

Конкретизуючи вказане, в «Основах цивільного законодавства» в ст. 51 Кримінального кодексу УРСР та ст. 8 Кримінально-процесуального кодексу УРСР прямо перераховувались обставини, за яких особа, яка вчинила злочин, могла бути звільнена з-під кримінальної відповідальності з передачею справи на розгляд товариських судів [6, с. 18].

В основу товариських судів було покладено три принципи: виробничо-територіальний принцип утворення, виборність, підзвітність членів судів [7, с. 37].

В організаційному відношенні вирізнялися два види товариських судів: виробничі, тобто створені у трудових колективах, і територіальні, створені в населеному пункті або в міському мікрорайоні [5, с. 15].

Товариські суди, які формувалися за виробничим принципом, створювалися на підприємствах, в установах та вищих навчальних закладах, в колгоспах, радгоспах.

Територіальні товариські суди створювалися в невеликих районних центрах, селищах міського типу. У великих містах вони створювалися у мікрорайонах, діяли при ЖКК та домоуправліннях [6, с. 8].

Згідно з «Примірним положенням про товариські суди» останні створювалися на всіх підприємствах і установах, в яких налічувалося не менше ста працівників та у великих цехах підприємств із кількістю робітників понад 1000 осіб. Надалі ж згідно з проектом «Положення про товариські суди» суди могли бути створені і в колективах чисельністю не менше 50 осіб [3, с. 13]. Отже, товариські суди на підприємствах організовувалися за виробничою ознакою. Вони були покликані розглядати всі проступки, здійснені особами,

які працювали на цьому підприємстві чи в його окремому великому підрозділі [8, с. 15].

Колгоспні товариські суди, як і товариські суди на підприємствах, також вважалися виробничими товариськими судами. У відповідних розділах «Положення», де йшлося про товариські суди у колгоспах, та у всіляких супровідних документах і роз'ясненнях підкреслювалося, що товариські суди при колгоспах повинні вважатися виробничими не лише за принципом організації, але ще й тому, що їх робота повинна бути максимально спрямована на сприяння виробництву [5, с. 10].

Із зазначеного добре простежується старий атавізм радянського підходу до селянства. Навіть товариський суд мав у селі головним завданням не забезпечення спокою спільноти, а, насамперед, невсипучий контроль над працею селянина.

Як вже зазначалося, на окремому підприємстві чи установі створювався єдиний товариський суд, але на великих підприємствах товариські суди організовувалися і в окремих цехах та виробництвах. Саме в такий спосіб була організована робота товариських судів на таких великих, з багатотисячними колективами, підприємствах як Дніпровський металургійний завод ім. Дзержинського, Київський комбінат штучного волокна, Краматорський завод важкого машинобудування ім. В. Чубаря, Львівський автобусний завод [7, с. 39], Ждановський металургійний завод ім. Ілліча [3, с. 14].

Нерідко саме за таким «цеховим» принципом проходила організація товариських судів і на відносно невеликих підприємствах, в установах чи навчальних закладах, у тому числі навіть і там, де це, очевидно, було недоречним. Так, на заводі сільгоспмашинобудування в Одесі товариські суди було створено в кожному із 15 цехів. В Одеському політехнічному інституті та Державному університеті ім. І. Мечнікова товариські суди також були організовані на кожному факультеті.

Формально, перевага такої структури товариських судів полягала у тому, що суди окремих виробничих підрозділів могли краще розглядати справи членів свого колективу, оскільки їх члени добре знали своїх людей, їх уподобання і нахили, могли всебічно оцінити обставини скоєного [6, с. 9]. Однак ніяк не слід забувати і того, що саме в такий спосіб місцеві партійно-радянські органи, які прямо відповідали перед вищим керівництвом за наслідки цієї роботи, прагнули забезпечити «кращі показники», добре прозвітувати про свою старанну роботу. Вміле маніпулювання цифрами, тим більш за мовчазної згоди безпосереднього керівництва, давало можливість продемонструвати організаційний хист, старанність у роботі навіть у випадку, коли для цього не було ніяких підстав.

На зразок створення цехових товариських судів на підприємствах, у тих колгоспах, які мали у своєму складі великі комплексні бригади, що розташовувалися у межах окремих населених пунктів, також організовувалися бригадні товариські суди. Наприклад, колгосп «Дружба» (Гребінківський район Київської області) мав дві комплексні бригади, розташовані в окремих

селах – Ксаверівці та Пінчуках. У кожній бригаді тут також був створений окремий товариський суд [5, с. 15].

У той же час на деяких великих підприємствах, поряд із цеховими, створювалися і товариські суди, загальні для всього підприємства. Так, на Київській 4-й взуттєвій фабриці було організовано вісім товариських судів: сім цехових і один – загальнофабричний. Цехові суди були створені у великих цехах, а загальнофабричний розглядав справи, що надходили з невеликих за чисельністю робітників цехів та з інших окремих відділів фабрики [5, с. 28].

На деяких підприємствах обиралися міжцехові товариські суди, а загальнозаводський не створювався. Так, на Часів-Ярському комбінаті вогнетривких виробів Сталінської області було організовано декілька міжцехових судів, які, по суті, обслуговували всі дільниці і відділи комбінату [3, с. 15].

Організаційний етап роботи включав проведення зборів (конференції) трудового колективу чи підрозділу (цеху) по виборах і розподіленню обов'язків серед обраних членів товариських судів [8, с. 17–18]. Вибори членів товариських судів проводилися прямим відкритим голосуванням. Склад суду обирався строком на один рік. Обраними вважалися ті, хто отримав більшість голосів відносно інших кандидатів. Однак при цьому кожна особа, яка балотувалася на члена товариського суду, обов'язково повинна була набрати більше половини голосів присутніх на зборах. Після обрання загального складу товариських судів його члени обирали голову, заступників та секретаря [6, с. 10].

Кількість членів товариських судів в кожному окремому випадку встановлювалася загальними зборами безпосередньо в процесі виборів. Так, наприклад, товариський суд залізничного цеху Дніпровського заводу ім. Держинського функціонував у складі 14 осіб, а товариські суди київських заводів ім. Лепсе та «Червоний екскаватор» – у складі 9 осіб.

Натомість до складу товариських судів у селах Полтавської області входили, як правило, його голова, 2-5 його заступників та 15-20 членів. У той же час у товариських судах Білоцерківського району Київської області їх кількісний склад був значно меншим – 7-11 осіб [9, с. 24–44, 29–30].

Справи на розгляд товариських судів мали право передавати керівники підприємств, цехів, дільниць, профспілкові комітети, загальні збори робітників та службовців за місцем роботи порушника, народні суди. Товариські суди розглядали також справи згідно з окремими заявами громадян за місцем роботи або проживання порушника. Правом ставити на розгляд ту чи іншу справу користувалися і самі товариські суди [9, с. 24–25].

Найбільш відповідальним моментом роботи товариського суду було його засідання. справи розглядалися обов'язково прилюдно, у відкритому засіданні судом у складі головуючого – голови суду або його заступника і двох членів, які призначалися по черзі головою або його заступником [3, с. 34].

Кожне засідання товариського суду передбачало залучення максимально можливої кількості членів колективу, де працювала людина, що вчинила

правопорушення, чи жителів мікрорайону, де проживав підсудний. Участь у засіданнях товариських судів більшості чи принаймні значної кількості членів трудового колективу, у тому числі досвідчених виробничників часто дозволяла виявляти і розплутувати доволі хитрі злочинські махінації різних нечистих на руку спритників. Так, під час розгляду справи п'яниці Л. Клевцова, працівника Одеського шкірзаводу № 2, саме за допомогою виробничників було виявлено добре замаскований спосіб крадіжки особливо якісної шкіри. На прямий винос шкіри із заводу злочинці не наважувалися, а тому прямо на підприємстві, із заводської шкіри схильні до спиртних напоїв майстри, яких немало працювало на комбінаті, виготовляли нове взуття, яке їх спілники тут же взували попередньо, дещо забруднивши, і спокійно йшли через прохідну [10, с. 2].

Зрозуміло, що присутність на засіданні притягнутого до відповідності була обов'язковою. Адже йшлося, власне, не про саме покарання, а насамперед, малося на увазі виховне значення засідання. Сама його юридична процедура, присутність значної кількості товаришів по роботі мали створити на засіданні таку моральну атмосферу, яка б не лише підсудного, але й усіх присутніх ствердила в думці про необхідність дотримуватися загальноприйнятих норм моралі і поведінки. Після закінчення розгляду справи товариський суд приймав рішення. Це робилося більшістю голосів членів суду, які брали участь у засіданні. Рішення суду діяло протягом року із дня його винесення. Проте в деяких випадках ті чи інші форми громадського осуду проти особи могли бути зняті товариським судом достроково [3, с. 42].

Щодо конкретних форм покарання, то залежно від тяжкості провини, фактичних обставин і нанесеної шкоди та з урахуванням особи порушника товариський суд мав право або обмежитися самим фактом публічного розгляду справи, або застосувати один із таких засобів впливу:

1. Оголосити товариське попередження (щоправда, формально ця міра покарання не була передбачена «Положенням про товариські суди на підприємствах і в установах», але в практиці роботи товариських судів вона знайшла доволі широке застосування, особливо у справах про дрібні порушення).
2. Оголосити громадський осуд.
3. Оголосити громадську догану.
4. Поставити перед керівником підприємства, установи, організації питання про переведення на менш оплачувану роботу на строк до трьох місяців або пониження в посаді на той же строк, а також про переведення на роботу, не пов'язану з розпорядженням матеріальними цінностями.
5. Поставити перед керівником підприємства питання про звільнення винуватця з роботи. Таке питання могло бути поставлено, наприклад, у випадках скоєння працівником прогулу без поважних причин або систематичного порушення ним трудової дисципліни, а у вугільній промисловості також і у випадку порушення правил техніки безпеки.
6. Порушити перед народним судом питання про виселення винуватця з зайнятої ним квартири, при неможливості спільного проживання з ним інших мешканців, хижачькому ставленні до житлового фонду або злісному неплатежі квартирної плати.
7. Якщо товариський суд при розгляді справи приходив до переконання в необхідності притягнення правопорушника

до кримінальної або адміністративної відповідальності, він міг прийняти рішення про передачу матеріалів відповідним державним правоохоронним органам [3, с. 45].

Значний інтерес становлять додаткові засоби громадського впливу, які доволі швидко почали траплялися у практиці роботи товариських судів. Так, дуже часто, поряд із таким засобом впливу, як громадський осуд або догана, товариський суд у своєму рішенні вказував на необхідність довести до відома сім'ї, родичів або до сусідів та всього трудового колективу (якщо це було велике підприємство) про негідну поведінку притягнутого до суду або на необхідність проведення щодо нього заходів запобіжного характеру. Іноді в таких рішеннях ставилося питання перед профспілковою організацією і адміністрацією підприємства про позбавлення порушника премії, про стягнення з нього завданої підприємству шкоди, про виключення з членів ДНД. У разі, коли це стосувалося негідної поведінки вдома, порушнику пропонувалося поновити нормальні відносини в сім'ї [3, с. 57].

Рішення та постанови, що були прийняті товариським судом, виконувалися безпосередньо керівництвом цеху або відділом кадрів заводууправління. Значною мірою це залежало від того, яку міру впливу на порушника визначав товариський суд. Так, наприклад, якщо він приймав рішення понизити порушника дисципліни у посаді чи оголосити йому стягнення, то в цьому разі рішення суду направлялося до відділу кадрів і останній це рішення виконував [11, с. 123].

Іноді товариський суд порушував перед адміністрацією питання про направлення порушника на некваліфіковану фізичну роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації на строк до 15 днів із відповідним зниженням оплати за малокваліфіковану роботу. Як правило, це стосувалося осіб, які вчинили хуліганські вчинки, дрібне розкрадання державного або громадського майна, крадіжку малоцінних предметів особистого вжитку чи нанесли потерпілому легкі тілесні ушкодження під час сварки з ним [7, с. 71]. Слід підкреслити, що в цей період скрізь, де до справи відносилися достатньо серйозно, виховний вплив колективу, як правило, давав добрі наслідки. Так, робітник Донецького металургійного заводу Рябих мав бути притягнутий за хуліганство до карної відповідальності. Однак товариський суд мартенівського цеху вирішив віддати його на поруки. Це рішення не було простою формальністю. На засіданні виступило 11 осіб. Усі в один голос суворо засуджували негідну поведінку Рябих. Бачачи, що його поведінку засуджують його ж товариші, в подальшому Рябих досить швидко став добрим працівником, до якого у колег вже не було ніяких претензій [12, с. 3].

Ще однією новою формою вираження громадської думки стали комітети сприяння сільським Радам. Ця громадська інституція не була витвором кабінетної фантазії. Потребу в ній продиктувало саме життя. Комітети створювалися, насамперед, у значних за територією сільських районах, як, наприклад, Білокуракинський Луганської області, де було багато населених пунктів, розташованих на значній відстані від сільрад. В зазначеному

Білокуракинському районі діяло 20 комітетів, в яких працювало понад 100 осіб.

Добре зарекомендували себе і такі самодіяльні організації, як громадські ради при райлікарнях, які займалися широким колом питань, пов'язаних із матеріальним та медикаментозним забезпеченням [13, с. 3].

Своєрідним різновидом товариських судів стали також «Ради робітничої честі», які в кінці 1960-го – на початку 1961 року почали виникати в трудових колективах тієї ж Луганської області. Так, в кінці 1960 р. Рада робітничої честі була створена в радгоспі «Вибійник» Лисичанського району. До її складу увійшли люди, які користувалися повагою у колективі: досвідчений тракторист І. Ковалевський, ветеран шоферської праці Е. Іщенко, найкраща свинарка М. Усачова, авторитетна у колективі телятниця М. Шморгун. Керувати радою довірили Герою соціалістичної праці С. Семиволу. Раді доводилося розглядати різні справи. Однак мета всіх її засідань була одна – допомогти кожному, хто збочив у житті, як це сталося, наприклад, із бригадиром тракторної бригади Л. Орловим, який надто часто став «заглядати до чарки», втрачаючи при цьому всяку міру (напившись, п'яним, він дійшов до того, що вирішив поїхати дивитися кінофільм на закріпленому за ним гусеничному тракторі), стати на правильний життєвий шлях [14, с. 3].

Як вже зазначалося, на першому етапі своєї діяльності товариські суди в Україні діяли на підставі «Положення», затвердженого Указом Президії ВР УРСР від 15 серпня 1961 р. Вони розглядали в основному справи про порушення трудової дисципліни, деякі аморальні та інші антигромадські вчинки, за які не передбачалася кримінальна відповідальність. Прийняття Президією ВР УРСР 9 грудня 1963 р. Указу «Про внесення змін і доповнень до Положення про товариські суди Української РСР» значно розширило їх повноваження. Тепер вони отримали право розглядати і такі справи, які раніше вирішувалися в адміністративному або і в судовому порядку: про вперше вчинене дрібне хуліганство, дрібну спекуляцію, крадіжку малоцінних предметів у громадян.

Ці та подібні їм справи передавалися до товариських судів міліцією, прокуратурою і судами фактично в усіх випадках, за винятком тих, коли дані про особу порушника і обставини справи вимагали її розгляду в народному суді. На розгляд товариських судів почали також передаватися справи про самоуправство, ненадання належної допомоги хворому, незаконне лікування, придбання майна, здобутого злочинним шляхом, та справи про інші злочинні дії, якщо вони не становили великої суспільної небезпеки. До компетенції товариських судів були віднесені і справи про виготовлення самогону без мети його збуту.

На підставі Указу товариські суди мали тепер розглядати і справи про самовільне використання в особистих цілях сільськогосподарської техніки, верстатів, сировини та іншого майна, що належало державі чи колгоспу, про втрату, пошкодження інвентаря, інструментів, матеріалів та іншого

державного майна внаслідок несумлінного ставлення працівника до своїх обов'язків.

Було значно розширено компетенцію товариських судів у цивільно-правовій сфері за рахунок передачі на їх розгляд суперечок про порядок користування будівлями, що становили спільну власність двох або кількох громадян, про поділ майна колгоспного двору і виділення з колгоспного двору, про поділ майна між подружжям – за згодою сторін, між якими виник спір.

У зв'язку з розширенням повноважень товариських судів їм було надано право застосовувати деякі додаткові заходи впливу, зокрема порушувати перед керівником підприємства, установи питання про звільнення особи, яка виконувала роботу, пов'язану з вихованням неповнолітніх і молоді, або роботу, пов'язану з розпорядженням чи зберіганням матеріальних цінностей, якщо товариський суд, з урахуванням характеру вчиненої цією особою провини, визнавав за неможливе довірити надалі їй цю роботу.

Товариський суд отримав також значно ширші права порушувати питання про направлення на некваліфіковані роботи в тому ж підприємстві, організації на строк до 15 днів осіб, які вчинили дрібне хуліганство, дрібну спекуляцію, дрібне розкрадання державного або громадського майна, крадіжку малоцінних предметів особистого вжитку і побуту, завдали побоїв і легких тілесних ушкоджень.

Важливо також зазначити, що цим Указом було збільшено термін повноважень товариських судів – з одного до двох років. При цьому була встановлена їх обов'язкова періодична, не рідше одного разу на рік, звітність на зборах трудящих. Важливою новацією, спрямованою на досягнення більшого виховного ефекту, було скорочення до семи днів строку розгляду справ про дрібне хуліганство. Цим самим посилювалась актуальність судового засідання. Воно мало відбутися саме тоді, коли той чи інший негідний вчинок ще не стерся в пам'яті і будоражив колектив.

Були також уточнені й деталізовані деякі інші питання, що стосувалися виконання товариським судом покладених на них обов'язків. Зазначені зміни і доповнення значно піднесли роль і авторитет товариських судів і цим самим дали змогу громадськості активніше впливати на перевиховання порушників. Одночасно вони поклали на членів товариських судів і більшу відповідальність, обов'язок глибше розбиратися в кожній справі, постійно підвищувати рівень своїх спеціальних знань, оволодівати кращим досвідом своїх колег.

Зазначене розширення повноважень товариських судів стало доволі вагомим проявом прагнення хрущовського керівництва залучити громадськість до виконання нею певних державних функцій.

Список використаних джерел

1. Лапай О. П. Товариський суд / О. П. Лапай. – Сталіно : Сталіно–Донбас, 1960. – 65 с. ; Серєда И. Самый массовый, самый демократический / Серєда И.,

- Магарин Н., Червоный Ю. // Положение о товарищеских судах Украинской ССР. – Одесса : Одес. книжное изд-во, 1961. – С. 62–67 ; Чередниченко М. П. Товариські суди та їх роль в боротьбі з антигромадськими проявами / М. П. Чередниченко // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку. – К. : Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1961. – С. 21–44 ; Михайленко П. П. Громадськість на охороні соціалістичного правопорядку / П. П. Михайленко // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку. – К. : Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1961. – С. 9–23 ; Абдулін А. А. Досвід боротьби із злочинністю на Донбасі в 1953–1964 роках / А. А. Абдулін, О. М. Ситник. – Донецьк : Норд-Прес, 2005. – 281 с. ; Махиня О. М. Залучення громадськості до підтримання правопорядку в українському селі (1959–1961 рр.) / О. М. Махиня, А. М. Черняк // Український селянин : зб. наук. праць. – Черкаси, 2008. – Вип. 11. – С. 312–315.
2. Михайленко П. П. Громадськість на охороні соціалістичного правопорядку / П. П. Михайленко // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку. – К. : Держ. вид-во політ. літ, 1961. – С. 9–23.
 3. Лапай О. П. Товариський суд / О. П. Лапай. – Сталіне : Сталіне–Донбас, 1960. – 65 с.
 4. Копия исходящей информации в ЦК КПСС, справка административного отдела ЦК КП Украины, информация обкомов КП Украины и других организаций – о ходе выполнения постановления и закрытого письма ЦК КПСС от 5 ноября 1959 года. «О повышении роли общественности в борьбе с преступностью и нарушениями общественного порядка» // Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 5138 (26.05.60–15.12.60 р.). - 267 арк.
 5. Островський О. В. Товариський суд в колгоспі / О. В. Островський, А. М. Фельдмах. – К., 1962. – 131 с.
 6. Середа И. Самый массовый, самый демократический / Середа И., Магарин Н., Червоный Ю. – Одесса : Одес. книжное изд-во, 1962. – 68 с.
 7. Чередниченко М. П. Товариські суди Української РСР / М. П. Чередниченко. – К. : Наукова думка, 1964. – 85 с.
 8. Линенбург Г. Товарищеский суд на предприятии / Г. Линенбург, Н. Леонова. – М. : Гос. изд-во юр. лит., 1961. – 99 с.
 9. Чередниченко М. П. Товариські суди та їх роль в боротьбі з антигромадськими проявами / М. П. Чередниченко // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку. – К., 1961. – С. 21–44.
 10. Варшавський А. Перед судом громадськості / А. Варшавський // Прапор комунізму. – 20 жовтня. – 1963. – С. 3.
 11. Справки бригады ЦК КП Украины, Николаевского облисполкома и других организаций – по проверке выполнения Николаевской городской парторганизацией постановления и закрытого письма ЦК КПСС от 5 ноября 1959 года «О повышении роли общественности в борьбе с преступностью и нарушениями общественного порядка» // ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 5421 (30. 01. 61 р.). - 178 арк.
 12. Даниленко В. Горить земля під ногами правопорушників / В. Даниленко // РМ. – 1964. – 7 червня. – С. 3.

13. Клименко М. Самодіяльні організації – велика сила / М. Клименко // Прапор перемоги. – 1964. – С. 2.
14. Закурдаєв В. Якщо ти збочив / В. Закурдаєв // Прапор перемоги. – 1961. – 25 серпня. – С. 6.

References

1. Lapai O. P. *Tovaryskiy sud* / O. P. Lapai. – Stalino : Stalino–Donbas, 1960. – 65 s. ; Sereda I. *Samyi massovy, samyi demokraticheskiy* / Sereda I., Magarin N., Chervonyi Yu. // *Polozheniye o tovarishcheskikh sudakh Ukrayinskoï SSR*. – Odessa : Odes. knizhnoye izd-vo, 1961. – S. 62–67 ; Cherednychenko M. P. *Tovaryski sudy ta yikh rol v borotbi z antyhromadskymy proiavamy* / M. P. Cherednychenko // *Rol hromadskosti v zmitsnenni radianskoho pravoporiadku*. – K. : Vyd-vo Akad. nauk Ukr. RSR, 1961. – S. 21–44 ; Mykhailenko P. P. *Hromadskist na okhoroni sotsialistychnoho pravoporiadku* / P. P. Mykhailenko // *Rol hromadskosti v zmitsnenni radianskoho pravoporiadku*. – K. : Vyd-vo Akad. nauk Ukr. RSR, 1961. – S. 9–23 ; Abdulin A. A. *Dosvid borotby iz zlochynnistiu na Donbasi v 1953–1964 rokakh* / A. A. Abdulin, O. M. Sytnyk. – Donetsk : Nord-Pres, 2005. – 281 s. ; Makhynia O. M. *Zaluchennia hromadskosti do pidtrymannia pravoporiadku v ukrainskomu seli (1959–1961 rr.)* / O. M. Makhynia, A. M. Cherniak // *Ukrainskyi selianyn : zb. nauk. prats.* – Cherkasy, 2008. – Vyp. 11. – S. 312–315.
2. Mykhailenko P. P. *Hromadskist na okhoroni sotsialistychnoho pravoporiadku* / P. P. Mykhailenko // *Rol hromadskosti v zmitsnenni radianskoho pravoporiadku*. – K. : Derzh. vyd-vo polit. lit., 1961. – S. 9–23.
3. Lapai O. P. *Tovaryskiy sud* / O. P. Lapai. – Stalino : Stalino–Donbas, 1960. – 65 s.
4. *Kopiya iskhodyashej informaciyi v CzK KPSS, spravka administrativnogo otdela CzK KP Ukrainy, informaciya obkomov KP Ukrainy i drugikh organizacij – o khode vypolneniya postanovleniya i zakrytogo pisma CzK KPSS ot 5 noyabrya 1959 goda. «O povysheniyi roli obshhestvennosti v borbe s prestupnostyu i narusheniyami obshhestvennogo porjadka»* // *TsDAHO Ukrayiny*. – F. 1. – Op. 24. – Spr. 5138 (26.05.60–15.12.60 r.). – 267 ark.
5. Ostrovskiy O. V. *Tovaryskiy sud v kolhospi* / O. V. Ostrovskiy, A. M. Feldmakh. – K., 1962. – 131 s.
6. Sereda I. *Samyi massovy, samyi demokraticheskiy* / Sereda I., Magarin N., Chervonyi Yu. – Odessa : Odes. knizhnoye izd-vo, 1962. – 68 s.
7. Cherednychenko M. P. *Tovaryski sudy Ukrayinskoyi RSR* / M. P. Cherednychenko. – K. : Naukova dumka, 1964. – 85 s.
8. Linenburg G. *Tovarishheskij sud na predpriyatiyi* / G. Linenburg, N. Leonova. – M. : Gos. izd-vo yur. lit., 1961. – 99 s.
9. Cherednychenko M. P. *Tovaryski sudy ta yikh rol v borotbi z antyhromadskymy proiavamy* / M. P. Cherednychenko // *Rol hromadskosti v zmitsnenni radianskoho pravoporiadku*. – K. : Vyd-vo Akad. nauk Ukr. RSR, 1961. – S. 21–44.
10. Varshavskiy A. *Pered sudom gromadskosti* / A. Varshavskiy // *Prapor komunizmu*. – 20 zhovtnya. – 1963. – S. 3.
11. *Spravki brigady CzK KP Ukrainy, Nikolaevskogo oblispolkoma i drugikh organizacij – po proverke vypolneniya Nikolaevskoj gorodskoj partorganizaciyey postanovleniya i zakrytogo pisma CzK KPSS ot 5 noyabrya 1959 goda «O povysheniyi roli*

- obshhestvennosti v borbe s prestupnostyu i narusheniyami obshhestvennogo poryadka» // TsDAHO Ukrayiny. – F. 1. – Op. 24. – Spr. 5421 (30.01.61 r.). – 178 ark.
12. Danylenko V. Horyt zemlia pid nohamy pravoporushnykiv / V. Danylenko // RM. – 1964. – 7 chervnia. – S. 3.
13. Klymenko M. Samodiialni orhanizatsii – velyka syla / M. Klymenko // Prapor peremohy. – 1964. – S. 2.
14. Zakurdaiev V. Yakshcho ty zbochyv / V. Zakurdaiev // Prapor peremohy. – 1961. – 25 serpnia. – S. 6.

O. G. Lazurenko

Legislative support of the activities of comrades' courts in Ukrainian SSR of the "thaw" period (1958 – 1964)

At present, the search for an effective practice of preventing crime and the development of new mechanisms of its containment is being actualized. In this context, it is necessary to refer to the actual domestic experience of the activities of comrades' courts, since the prevention of offenses was one of their major affairs.

The legislative support of the activities of comrades' courts, elected public bodies in Ukrainian Soviet village in the late 50's – the first half of the 60's of the XX century, is analyzed. Qualitatively new format of the institute of comrades' courts arises in the period of "thaw", which is caused by some liberalization of totalitarian atmosphere, reforms of life. Seeking real fulfillment of the proclaimed course for the deployment of communist construction, M. Khrushchev drew attention to the practice of past years, in particular, to the comrades' courts that functioned in the 1920s.

Announcing his plan, M. Khrushchev at the 21st Congress of the CPSU stated: "The time has come when more attention should be paid to comrades' courts, which should primarily seek to prevent all kinds of violations ...". These words from M. Khrushchev's speech actually became a directive for the further widespread realization of the idea of involving the public in a certain part of courts' prerogatives. They were specified in a number of documents of the highest party and Soviet bodies, in particular in the joint resolution of the CPSU Central Committee and the USSR Council of Ministers of March 2, 1959, the closed letter of the CPSU Central Committee of November 5, 1959. The party authorities and the justice system have launched a very active work to involve the public in the administration of judicial functions.

Transfer to labor collectives for re-education and correction of suspended prisoners; conducting court proceedings by organizing field meetings at enterprises, collective farms and institutions; involvement of public prosecutors and defense lawyers in litigation became widely used.

In October 1959, draft laws, aimed at enhancing the public's role in the fight against crime, were widely published in the press to discuss (in fact, to inform the public). Among them was the draft "Rough regulations on the comrades' courts".

August 15, 1961 Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR approved the "Regulations on the comrades' courts of the Ukrainian SSR". This document continued to be the main legislative act regulating the activities of comrades' courts in Ukraine. Empowerment of comrades' courts was also recorded in the new editions of the Fundamentals of Civil Law of the USSR and the Union Republics, as well as in their Criminal and Criminal Procedure Codes. In particular, the Art. 6 of "Fundamentals of Civil Law" stated that the protection of civil rights is exercised not only by a court, arbitration or arbitration tribunal, but in some cases also by a comrades' court, trade unions and other public organizations.

Comrades' courts were based on three principles: production-territorial principle of formation, election, accountability of members of the courts.

Organizationally, two types of comrades' courts were distinguished: industrial ones, that is, created in labor collectives, and territorial ones, created in a settlement or in an urban neighborhood.

Industrial comrades' courts were created at enterprises, in institutions and higher educational establishments, in collective farms and state farms.

Territorial comrades' courts were established in small district centers, urban settlements. In big cities they were created in residential districts, operated under housing and communal services.

Cases were dealt with in public, in open court by a presiding judge – the chairman of the court or his deputy and two members, who were alternately appointed by the chairman or his deputy. Each meeting of the comrades' court involved as many members of the collective or the residents of the neighborhood, where the person who committed the offense lived, as possible.

Keywords: public, law, collective farm, regulations, offenses, village, comrades' courts.